

Oplysning

skitser til en eksperimentel livskunst

Christian Ingemann (CI), filosof og organisationsudvikler

Det er blevet moderne at tænke skabelse, subsidiært kreativitet, som en aktivitet der udspringer fra individet og ender i et produkt. Skaberen og det skabte forbliver adskilte. Vi har med en instrumentel logik at gøre, og det underforstås at den eller de skabende lades uberørt. Med en sådan tilgang har man gjort regning uden eksistensen, livet. Filosofien har imidlertid længe set anderledes på sagen; den skabende praksis er bundet til livet, udfordringen er livsæstetisk. For må ikke enhver betænkning af kreativitet begynde med dette projekt; at aftegne de praksisser der befrier os fra koderne, kategorierne, identiteternes vold – alt det, der foregriber og spærrer os vejen ind i det skabende liv. Her er selvrealisering dømt ude – det handler om selvtransformation.

Vi er kreativtstemte. Ikke mindst som børn af en tradition, der stiller selvstændighed i tanke og handling frem som det egentligt værdifulde. Et credo for de entreprenante innovatører, *slip kreativiteten løs*, som et svagt ekko fra en tid der tilbyder os et valgsprog; Sapere aude! , ”vov at vide”, ”hav modet, frækheden til at vide” uden hensyntagen til den etablerede doxa; der var tale om Oplysning. En bivirkning af denne oplyste bevægelse er den tenderende selvfølge, at den kunstneriske aktivitet ligger i skabelsen af noget, et værk sågar, der som sådan er adskilt fra dets skaber. Man ser for sig et urokkeligt individ, der slipper sin kreativitet løs på det stof som det ikke har del i. Med denne tilgang har man gjort regning uden eksistensen, livet. Filosofien har imidlertid længe set anderledes på sagen; den skabende praksis er bundet til livet, udfordringen er livsæstetisk. Her er vi ude over enhver kollektivt stemt selvrealisering, for det drejer sig om selvtransformation – at skabe nye måder at være til på.

INDSNIT

Læs Foucault læse Kant!. Ved første øjekast fremstår det måske bekendt. Kant besvarede i 1784 spørgsmålet *Was ist Aufklärung?* som kort forinden var stillet offentligheden til skue i Berlinische Monatschrift. Svaret lød i kort form: ”Oplysning er menneskets udgang fra dets selvforskyldte umyndighed”. Det bemærkelsesværdige, hvilket Foucault har øje for, er at oplysningen ikke udlægges som en tidsalder man tilhører, en kulmination på en fremskridtsproces, men derimod stilles sagen negativt: ”som en Ausgang, et exit, en udvej”. Opgaven er at skabe en udvej, have modet til at indlade sig på en proces, der befrier os fra den viljessvaghed, hvorved vi accepterer at stille fornuften i bero og lade os lede af en andens autoritet.

Uden tvivl kunne Foucault have tilføjet at Kants tekst præsenterer oplysning som et eksistentielt anliggende. Det gør han indirekte idet han afviser den "afpresning", der viser sig i det simple valg mellem at være "for" eller "imod" oplysningen og dens konforme smag for rationalisme. Vores forhold til oplysningen kan ikke bestemmes gennem dette enten/eller, men introducerer snarere "en ny måde at filosofere på", der bygger på en holdning, en filosofisk ethos; *den permanente selvkritik*. En kritik af denne art handler ganske vist om at analysere og reflektere over grænser, men den indsætter ikke et erkendende subjekt, hvis "syntetiske aktivitet" vidner om universelle strukturer for al mulig viden. Nærmere bestemt er der hos Foucault tale om en kritik, der ser individet som konstitueret, snarere end substantielt og selvberørende. Det er en forskel, der viser sig i forskydningen af kritikens "mål", fra bestemmelsen af nødvendige begrænsninger til afsøgningen af udvejen, den potentielle overskridelse. Men en overskridelse af hvad? Af den konstitutive proces, der har gjort os til subjekter for en viden om hvad vi er, gør og tænker. Indser man først at processen, og dermed den viden vi har om, hvad vi er, gør og tænker ikke er begrundet i absolut nødvendighed, men afslører en kontingens, opstår muligheden for det Foucault beskriver som en eksperimentel "grænse-holdning": "den må opfattes som en holdning, en ethos, et filosofisk liv, i hvilket kritikken af, hvad vi er, på én og samme tid er en historisk analyse af de grænser, der er os pålagt, og et eksperiment med mulighederne for at gå udover dem". Der er i grunden tale om en intellektuel selvbearbejdning, "et arbejde udført af os selv på os selv som frie væsner", dét som Foucault i sit sene forfatterskab betegner *ethopoiesis*, etisk selvskabelse. Uden denne kapacitet, og metodiske parathed, er du fanget i magtens produktive spin(d) af nødvendighed og mulighed.

TILSNIT

Især i *Le souci de soi* (på dansk *Omsorgen for sig selv*) trækker Foucault spor tilbage til den græsk-romerske livsfilosofi, og understreger dermed, at den filosofiske ethos han i sin oplysnings-tekst satte som livsæstetisk dannelsesideal har en umoderne oprindelse. Foucault var her optaget af de konkrete frihedspraksisser eller "selvets teknikker" som især stoikerne havde udviklet med henblik på kultiveringen af selvet; øvelser i afholdenhed, undersøgelsen af samvittigheden, filtrering af forestillingerne og et mere generelt anliggende, der fordrer af mennesket at det må vende sig mod sig selv. Formår man dette, altså derved at skabe og kultivere sig selv, er det muligt "at nyde godt af sig selv som en ting" og Foucault tilføjer: "Den som endelig er nået frem til at have adgang til sig selv, er for sig selv en genstand for nydelse"v. Betoningen af at det er selvforholdet, der er kampzone for individets "livskunst" medfører ikke blot den "nødvendige askese", men syntes samtidigt at fremstille en æstetiserende og selvnydende praksis. Ideen om at opnå "adgang til sig selv" bærer en forestilling om at genfinde sig selv – og dette hinsides de upersonlige kræfters vold, som "en nydelse uden begær og uden uro"vi. Denne tanke-figur, der tenderer mod selvoptaget

inderliggørelse, er ifølge filosofen Pierre Hadot ikke dækkende for de stoiske selvpraksisser. Han understreger:

‘[I]t is not the case that the stoic finds his joy in his "self" (...) In fact, the goal of Stoic exercises is to go beyond the self, and think and act in unison with universal reason’.

Ifølge Hadot havde stoikerne ingen trang til genfinde sig selv, men fandt selvomsorgen (epimeleia) i en selvtranscendens hvormed sjælen blev forenet med kosmos. Under det "kosmiske perspektiv" er selvet ikke en selvskabt "ting" eller "genstand", man kan tage nydelse i. På flere måder er det en forskydning i perspektiv, der opløser dikotomien menneske-natur, og dermed den egocentrerede forestilling om at være en adskilt enhed omringet af verden. Her er man kastet ud i verdens mangefold, opløst og delagtig i den kosmiske forvandlingskraft. Marcus Aurelius (også kendt som "filosoffen på kejsertronen") udtrykker det i sine *Meditationer* på følgende måde:

‘Du har eksisteret som en del. Du vil opgå uden rest i det, der har skabt dig. Bedre: du vil forandre struktur og blive genoptaget i dets skabende princip’

For stoikerne var dette kosmiske princip, betegnet spermatikos logos eller den pneumatiske tonos, udtryk for en immanent skabende spænding i universet – som Marcus understregede må vi "stadig betænke, at verden er ét væsen"ix. Vi præsenteres for en monistisk figur, der står i gæld til Heraklits forestilling om at "alt flyder" (panta rhei), og fremstiller virkeligheden som en processuel organisering af stabilitet i dynamisk equilibrium. Det implicerer, at fra det kosmiske perspektiv erfares naturen som en tilbliven, en løbende processeren, i hvilke spredte tilstande af umiddelbar stabilitet, eller dynamisk ligevægt, opstår. Marcus en sidste gang:

‘Tænk tit på den hast, hvormed tingene og begivenhederne føres forbi os, forsvinder ud af synsvidde. Tilværelsen er som en flod i stadig strømning, hvad der foretages i verden skifter ustandseligt, de virkende årsager forandres tusinde gange, så godt som intet står fast – og lige ved siden af ligger det forbigangnes uendelighed og fremtidens svælg, hvori alt vil forsvinde’

Af denne kosmologi udledte stoikeren en holdning, eller ethos, der skulle gøre det af med de menneskelige, alt for menneskelige angstfølelser og bekymringer, der følger af det antropocentriske udsyn. Men det er ikke den teoriudvikling vi skal følge her.

UDSNIT

Derimod er det ideen om en selvtranscendens, en bliven-kosmisk, der frigør os fra magtens og dermed (selv)repræsentationernes vold. Det bliver afgørende, hvorledes en praksis der tager denne udfordring på sig kan læses i lyset af et livsæstetisk projekt. Hvis det kosmiske perspektiv skal sige os noget i dag, og ikke blot tilfredsstille en mulig uendelighedstrang, må det annekteres i en skabende praksis, der sigter på friheden til at blive sig selv som en anden. I den forstand er det spørgsmålet om "oplysningen" – den eksperimentelle grænseholdning – som Foucault havde et knivskarpt blik for, men forlod i *Omsorgen for sig selv*, kan tænkes mere radikalt, dvs. mindre forpligtet på et selv i bero.

Gilles Deleuze: kreativ involution.

Den franske filosof Gilles Deleuze har gjort et betydeligt forsøg i denne retning. Trods de store filosofiske ligheder og fælles temaer han delte med vennen Foucault, fastholdes en konsekvent forståelse af det værdige liv, som det der sætter af i en selvoverskridende bevægelse – og dermed genaktualiseres det kosmiske perspektiv. Deleuze har på varieret vis tematiseret denne bevægelse mod et "udenfor" igennem hele sit forfatterskab. Grundtanken er, at det er her vi finder betingelserne for skabelsen af noget nyt; samtidigt er skabelse altid også en modstandsaktivitet. En deleuziansk livskunst indebærer derfor en skabende modstand, der udforsker og opfinder nye muligheder for liv. Det udspiller sig i et *terra incognita*, der vokser "imellem" de etablerede og genkendelige former, segmenter og identiteter – selvoverskridelse er at ankomme til det ukendte, det ikke-stratificeredexiii. To tekstbidder sætter kursen:

‘What we most lack is a belief in the world, we’ve quite lost the world, it’s been taken from us’

‘Stop thinking of yourself as an ego(moi) in order to live as a flow (flux), a set of flows in relation with other flows, outside of oneself and within oneself’

En manglende tro, der afslører sig i vor tilbøjelighed til at forstå verden og os selv som stabile størrelser og allerede konstituerede individer. Verden reduceres til skueplads for uendeligt mange møder mellem adskilte enheder, der hver især genfremstiller det samme verdensbillede, hver gang de bukker under for fristelsen til, at indstifte et "jeg" bag enhver tanke og handling – dette "jeg" som den klare indikator på altid-allerede at være på afstand af verden, at lede efter årsager i blandt virkninger. At genvinde troen må derfor betyde, at vi forlader os på det stivnede "mig" og delagtiggør os i den verden, hvoraf vi opstår som individer. Deleuze forestiller sig, at vi på dette før- personlige plan erfarer alt andet som komplekser af intensive partikler, som sammensat af

accelerationer og decelerationer – flow, endnu uden at være nogen eller noget. Fra dette kosmovitalistiske perspektiv er det således ikke fra mig, som kreatør, at det nye skabes, men altid i mødet, eller ”imellem”, at det vokser frem. Der er i grunden ingen der er isolerede, alene, og Deleuze insisterer uforfærdet på denne forbundenhed, der subsisterer i os og omkring os. En relationel samværen, eller bedre, en samblivende bliven, byder os den forestilling, at ingen skaber noget alene (der er altid noget andet der udtrykker sig gennem ”mig”), men mere afgørende, ingen skabelse er mulig, der ikke samtidigt forvandler forbundenhedernes tilstand. Kongenialt hermed fremsætter Deleuzes livsæstetiske projekt fordringen om selvoverskridelse i en specifik forstand, dvs. som en ”åbning” eller modtagelighed for de mangfoldige forbundenheder, for de uformede intensive kræfter der former og forvandler os i et væk.

‘Individuals find a real name for themselves, rather, only through the harshest exercise in depersonalization, by opening themselves up to the multiplicities everywhere within them, to the intensities running through them’

Ideen er at det er denne åbning – spaltningen i selvet – der frisætter nye tilblivelser i vor eksistens. I en forstand er det et oprør mod det oplevede selv, der består i det Deleuze (og Guattari) betegner ”kreativ involution”, som det afsæt, der baner vejen for nye eksistentielle udfoldelser, der flugter de i samtiden anerkendte roller og funktioner.

Et kort sidespring. Der er et bestemt tema som Deleuze allerede i sit svendestykke *Différence et Répétition* (1968) orienterer sig mod, og som kan tjene til at udfolde denne skitsering. Det gælder her fænomenet læring, der, i min opfattelse, står helt centralt for forståelsen af den eksperimentelle livskunst. I første omgang står den på en afvisning af den vulgære udlægning af læring som en simpel overførsel af viden mellem lærer og elev: læring opstår ikke ved at reproducere viden eller handlinger, man lærer intet, eller har intet lært, ved at gentage uden forskel. Snarere skal læring betragtes som det, der sker i kraft af en ”åbning” mod eller modtagelighed for det ikke-stratificerede, det uigenkendelige, der viser sig for os som en ”problemværen”, noget der udfordrer os eksistentielt (små som stort). Deleuze aftegner et billede af den lærende, som den der træder ud i det uigenkendelige og lader sig absorbere i et mangefold af intensive bevægelser, flows. Mere aktivt formuleret, består læring i at indoptage eller ”folde” en problemværen i sin eksistens og lade sig forvandle af den erfaring, en erfaring der er præ-refleksiv uden nødvendigvis at være ubevidst.

Flere steder bruger han dette billede:

‘Learning to swim or learning a foreign language means composing the singular points of one's own body or one's own language with those of another shape or

element, which tears us apart but also propels us into a hitherto unknown and unheard of world of problems. To what are we dedicated if not to those problems which demand the very transformation of our body and our language?’

Som al erfaring opstår læring af praksis, for hvilke der ikke kan udpeges nogen retvisende metode. I stedet kræves eksperimenter i mødet, der nykonfigurerer vor relation til den problematiske væren. Her fremstår den eksperimentelle grænseerfaring som mere og andet end ”permanent selvkritik”, for afgørende bliver dette, at være lærende, som det at imødegå sig selv som en anden. Eller sat på negativ formel; læring er umuligheden i at genfinde sig selv. I denne deleuzianske sammenhæng syntes læring tilmed at indebære en ”åbning”, der må erfares som det at gå under, at yde en skabende modstand til det oplevede selv.

”Kreativ involution” eller læring – for Deleuze forekommer disse aktiviteter at være tæt forbundne, den sidste kan følge af den første. Det sker dog ikke med sikkerhed. Enhver ”depersonalisering” eller ”selvdestruktion” skal imidlertid udføres med varsomhed; overdosis er en fare. Ingen lærer noget af at lade sig opløse i kosmos, og kun den der kan gøre en forskel i den herskende realitet kan siges at have lært: ‘You don’t do it with a sledgehammer, you use a very fine file’ - skriver Deleuze & Guattarixxi. Eksperimentet tilhører de små skridts pædagogik; dets mål er selvtransformation.

AFSLUTTENDE BEMÆKNINGER.

At opholde sig på grænserne – det kræver en stærk ethos, som Foucault forbandt med oplysning. Det er klart at Foucault peger på et centralt anliggende: at vi på flere plan er foregribet af magtens taxis, hvorfor den skabende aktivitet må udbredes til og sætte af fra en permanent selvkritik. Det springende punkt er om en kritik af den type bringer os til at genfinde os selv, eller om ikke snarere, den fordrer en selvtransformation, dvs. som selvnydelsens umulighed. I en forstand er der tale om to forskellige måder at eksperimentere på: den ene søger at genetablere det tabte, her mangles noget og savnet er drivkraften. Den anden vil forvandle og forvandles, den er håbefuld.